

СТАНОВИЩЕ

за дисертационния труд на **Цена Динчева Желязкова**, свободен докторант по онтология към катедра „Философия” на Философския факултет на СУ „Св. Климент Охридски”,

на тема „Субектност и достойнство”

за присъждане на образователната и научна степен „доктор” по професионално направление 2.3. Философия (Онтология)

от доц. д-р Ивайло Димитров, ИИОЗ-БАН

1. Данни за дисертанта и докторантурата

Познавам Цена Желязкова от времето на редовната ѝ докторантура по онтология в ИФИ-БАН. Предоставената биографична справка напълно потвърждава личните ми впечатления, че става дума за добросъвестен, концептуално и езиково високо подготвен, и най-вече – работоспособен колега. Към това ще добавя и притежаването на така ценените от всяка съвременна академична институция т.нар. „трансверсални умения”, за което свидетелства почти десетилетната активност на Желязкова като учител по програмата „Философия с деца”, съчетавана с временна работа за медии и натрупване на опит като редактор и координатор на издателска дейност. Забележително е, че тези паралелни пътища на професионална реализация не са възпрепятствали работата ѝ като докторант. Като част от редовната ѝ докторантура в ИФИ-БАН е налице публикация в сборник по онтология, издаден в чужбина; участие в три международни конференции; както и специализация като „гостуващ изследовател” в престижния Льовенски католически университет. Постиженията на Желязкова по време на дейността ѝ като асистент и свободен докторант във ФФ на СУ са участията в три престижни философски форума (два национални и един международен), както и публикация по темата на дисертацията.

2. Актуалност на темата

Поздравявам Цена Желязкова за избора на тема на дисертацията, тъй като той свидетелства за едновременно добре промислена и изстрадана изследователска позиция и избор. На първо място ще подчертая философската адекватност на избора да се анализира конкретно понятие (в случая това за достойнство изобщо), при това силно

тривиализирано в мелницата на социално-политическите и правно-етическите дискурси, спрегнати по приоритетите на глобализиращото управленско мислене. Именно спрямо последните, решението на Желязкова да изостави опитите си за онтологично моделиране на социалните конфликти (тема на подготвяната дисертация в ИФИ-БАН, но и на магистърската ѝ теза в СУ), по мое мнение, е достоен за един философ ход-реакция в правилната посока, при това направен в точния историко-конюнктурен момент. По-важно е обаче, че въпросният ход е фактическо самоприпознаване и приобщаване към една солидна философска школа в родната онтология.

3. Обща характеристика на дисертационния труд и неговите приноси

Предложеният от Цена Желязкова дисертационен труд „Субектност и достойнство” се състои от 132 стандартни страници и е структуриран в: съдържание; увод; две глави, всяка от които разделена на части и подчасти; заключение и библиография. Последната включва 155 заглавия и интернет източници, от които 42 на английски език, 82 на български и руски език, а така също и 11 справочни издания и публични документи. Макар и твърде кратък (без съдържанието и обосновката на приносите не надхвърля и 10 стр.), предоставеният автореферат все пак успява коректно да представи съдържанието на дисертацията.

Напълно приемам изведения първи приносен момент на дисертационния труд на Цена Желязкова, като правя уговорката, че той е основополагащ за дисертабилността на работата ѝ. Изследването действително представлява целенасочено проведен философски анализ на понятието за достойнство, което се възползва (но и дава сериозна заявка да надгради) постиженията на българската традиция в субектната онтология. Съгласен съм, че защитаваната теза за достойнството като всеобща, а не особена вътрешна определеност на субектността, е възлова, доколкото (пре)открива фундаменталните онтологически измерения и коренните теоретични предпоставки на широк кръг проблематизирания в полето на социалното, политическото и правно-етическото съвременно философстване. Като цяло, силно ми допада възприетата от автора на дисертацията изследователска интенция да се подлагат на радикален анализ традиционни понятия на социално-хуманитарното знание, без това да се прави самоцелно (от дисциплинарен инстинкт за самосъхранение), а искрено – за да се открие хоризонт за нови възможности за преосмисляне на утвърдени (раз)решения на вековечни проблеми на съвместното ни битие.

С оглед на казаното, искам да обърна внимание на два показателни момента от дисертационния труд, които разкриват изследователския потенциал на Цена Желязкова. Личното ми убеждение е, че можем да познаем надеждния изследовател, ако не по друго, то поне по умението да поеме риска да сгреша; по следите от терзанията и колебанията, предшестващи решителни преосмисляния на възприетата позиция и/или поетата посока; и не на последно място – по готовността да сподели с читателя (пък бил той и бъдещия му рецензент) всичко преживяно по мъчителния път на автентичното търсене. В това отношение искам да открия признанието на Желязкова в почти идеалната среда на дисертацията ѝ (с. 57–61), когато споделя колебанията, решенията и предприетите промени в хода на своята работа. Ключовият момент тук, доколкото може да се разглежда като решаващ за дисертабилността на разглеждания труд, е отгласването от социално-философския (бих добавил кантиански, ако не по буква, то поне по дух) прочит на Стилиян Йотов на понятието за достойнство през класическите концепти за възможност/потенциал и свобода, за да се достигне до дефинитивното му определяне като „потенциал на свободата”. Така читателят разбира, че първоначалният замисъл на защитавания дисертационен труд е бил близък до горната традиционно-кантианска парадигма в изходното си работно определение на достойното като „възможност на субектното”. На последващ етап от работата си, изглежда откъм дилемата даденост/постижение на достойнството, и несъмнено в лоното на родната школа по субектната онтология, владееща мощния инструментариум на Хегеловите систематични концептуализации, теоретизирането в дисертацията се въздига нагоре и отвъд социално-философските, правните и морално-етическите контексти на тематизиране, за да се предостави дефиницията, която изразява водещата идея, обосноваваща на свой ред основния принос на разглеждания труд върху достойнството, а именно – разглеждането му като „смыслово движение, в което единичността или индивидуалността се разгръща до всеобщност.” (с. 58).

Вторият възлов момент от дисертацията, който искам да изтъкна, е ситуиран в самия край на Втора глава (3.2. Достойнство и собственост), когато ставаме свидетели на предпазлива, но конструктивна и решителна критика през Кантовата класическа дистрикция стойност/ценност (важен рефрен в дисертацията, удържащ целостта и овъзможняващ преходите в работата) на субектно-онтологическото схващане на достойнството като предметност у А. Андонов и В. Дафов (с. 109 сл.). На първо място, налице е решително, но почтително, дори смирено (мислено в духа на прочита на това понятие от Желязкова) проведено отстъпване на крачка от зоната на комфорт,

осигуряван от традицията, по посока на първоначално възприетата теза, повлияна от противоположната, традиционно-кантианска парадигма в осмислянето на понятието за достойнство в ракурса на понятията за възможност и свобода. Завръщането обаче към прочита на С. Йотов е само привидно. Проясняването на достойнството изобщо като потенциал за свобода, с което Цена Желязкова завършва своята работа, става през призмата на разгърнатата субектна онтология на това понятие, при което се преосмисля другото ключово понятие, а именно това за „потенциал” – схванато вече не като специфична субектна възможност/способност, а като „общото, ‘родовото’ начало, чието признаване поставя признатите в рода на хората.” (с. 115). Струва ми се, че в това мъчително себеудържане – постигано посредством възмогващо надграждане – в зоната на дискомфортната междина между две мощни философски традиции в разбирането на достойнството изобщо, можем да видим в какво собствено се състои достойнството на предлагания дисертационен труд.

Колкото до третия изтъкнат от Цена Желязкова принос на нейната дисертация, приемам го с известна уговорка. Осланям се на преценката на колегите, които са университетски преподаватели, доколко историко-философските въведения и екскурси в работата разкриват способностите на кандидата за „доктор” откъм образователния аспект на тази академична степен. За мен ясното, коректно и сбито изложение на основните философски линии на осмисляне на понятието за достойнство дава достатъчно гаранции за преподавателска правоспособност. За съжаление, подхождам със значителни резерви към третия предложен принос, поне по начина, по който е формулиран.

4. Критични бележки

Преди всичко искам да обърна внимание на основната слабост на работата, от която изглежда следват останалите – структурирането на изложението. На първо място, уводът (4 стр.) и заключението (само 2 стр.) са изключително кратки и дисфункционални спрямо цялостния труд. Уводът е прекалено разхвърлян, за да може да въведе в темата и да обоснове избора на възприетия в изследването субектно-онтологичен подход, но най-вече силната теза, че онтологията на субектността фундамира етическите и правните контексти на разбирането по темата. Заключението е умален модел на автореферата, завършващ с неясен коментар, от който става ясно само, че изследването не претендира за завършеност. В самата работа въвеждащите или обобщаващите части, вместо да спояват, стоят като кръпки, без ясна връзка с

изложението, което следва/предхожда. Значителен проблем е като цяло фрагментарността на текста, който на места има нужда от пренареждане (напр. цитата от Хр. Стоев на с. 13 да следва въвеждането на Кантовото различаване по-рано на с. 9-10; или, напр. обсъждането на понятието у Аристотел можеше да следва непосредствено след Въведението, а важното онтологическо обсъждане на наличността и достойнство да влезе във въведението към 2-ра част, за да подсили неубедителната в момента водеща онтологическа теза за достойнството като всеобща определеност на реалността). На места изглежда липсват предвидени части, напр. първата част от Въведението към Първа глава вероятно е трябвало да бъде следвана от втора. Структурна нецелесъобразност е и обема на интермедията за човешкото достойнство, който значително превъзхожда и двете части, помежду които е положена. Искреното признание за колебенията и решенията в хода на работата би могло също да се помести в Увода, а не в средата на работата.

Друга слабост се отнася до прецизирането на терминологичния апарат, с който се бори в дисертацията. Очевиден пример е ключовата дефиниция за достойнство, с която се обосновава първия и основен принос на работата („достойнството е такова смислово движение...“). Предоставените от Желязкова уточнявания на това определение за съжаление не внасят повече яснота, най-малко добавянето на понятието „смисъл“ си остава тайнствена подправка, каквито остават и понятията за ‘живот’, ‘понятие/идея’ в непосредствено представените като равнозначни дефиниции. По-задълбочено концептуализиране през мощта на Хегеловия понятиен инструментариум би могло да бъде от първостепенна полза за запълване на горния теоретичен дефицит, но авторът сякаш съзнателно отказва да поема в тази посока и обикновено внезапно прекъсва подетото обсъждане, за да остави един объркан и гладен за детайли читател.

Значителна структурна, но така също и концептуална слабост на работата е, че не в Увода, а едва в края на Първа глава и в идеалната среда на работата (с. 61 сл.) биват представени основополагащите понятийни разграничения на българската субектно-онтологическа традиция. Напротив, в средата на дисертацията можеше по-детайлно да се разгледа тезата на А. Андонов за съвпадането на възможност и действителност, но най-вече нейното доразвиване от В. Дафов, според която като съвпадаща с действителността, „възможността е възможност за друга действителност, а не на онази, на която тя е възможност“ (с. 62). Макар да не предизвиква непосредствено съгласие, а сериозен размисъл, тя прави далеч по-видима теоретичната рамка на

изследването през субектна онтология, която разглежда достойнството като изразяващо прехода и единенето на две действителности (възникналата и още невъзникналата).

Колкото до мотивите ми да се отнеса резервирано към изтъкнатия втори принос на дисертацията, те са свързани с ключовото за работата отгласване (напр. на с. 68) от традиционните философски правно-политически и етически схващания за достойнството като способност/потенциал/право. Поради недостатъчната конкретност на обосновката на този принос, мога само да предполагам, че под „различни субектни реалности” се има предвид именно нелечимо болните, мъртвите, неродените, нечовечните и т.н., чието достойнство може да се онтологизира на базата на развитата в работата идея за достойнството като всеобща субектна характеристика, в които човешкото или достойнството на личността „се оказват видове достойнства”. На с. 68 в текста имам обаче повод да се усъмня в тази интересна субектно-онтологическа критика на традиционните философски разглеждания на проблема, тъй като принципът, който се определя от дисертанта като минимум (а всъщност максимум) за признаването на идеята за човечност, се оказва акцентираното от А. Андонов понятие за самосъздаване. Нормално възниква въпросът: как да отнесем този принцип към мъртвите, неродените, нелечимо болните и т.н.? Как те „създават целите и поведението си, а с това и себе си” (по А. Андонов)? Тук можем само да гадаем дали не липсва уточнението, че идеята за човечността (по-редно изглежда е да се употребява „човековост”, за да се избегнат етическите конотации) се отнася до гореуказаното определение, че човешкото достойнство е само вид спрямо родовата характеристика на достойнството, която зачита неспособните на самосъздаване. Същата теза се повтаря и във Втора глава (с. 92), в която се откриват „слабите места в Кантовата практическа философия”, обвързала понятието за достойнство с това за автономия. Отново се посочват случаите на неспособност за действие от разумна свобода (хората с увреждания, неродените, починалите, и т.н.). Едва тук вече става ясно, че се изхожда от постановката на В. Дафов, която се усъмнява в Кантовата идея за абсолютната завършеност на свободата и разума (с. 93). Отново възниква въпросът как тази субектно-онтологическа (по същество в случая неразличима от възрастовата психология на личността) постановка през призмата на идеята за саморазвитие може да даде алтернативно признание на достойнството на въпросната група на неспособните (вкл. неносещите „белега на всички субектни реалности” – този на саморазвитието)? При всички случаи, нужна е повече прецизност при обосновката на приноса, но така също и при детайлното му обосноваване в текста.

Имам известни резерви и относно твърдението за систематично провеждане на третия принос на дисертацията. Те са свързани преди всичко с разглеждането на достойнството на знанието у Бейкън, което е може би най-дълбокото навлизане откъм водещата тема в завещаното ни от класически философ. За съжаление, то стои като самоцелна моментна снимка на едно от превъплъщенията на понятието за достойнство, в случая – чисто епистемологическо. Съгласен съм с казаното в Заключение (с. 120), че разглеждането стои в контекста на водещата идея за достойнството като развитие на всеобщността, съотв. саморазвитието на самата субектност. Струва ми се обаче, че се пропуска възможността Бейкъновата основополагаща за модерната епистемология тема за достойнството на знанието (като единение на съзерцание и действие) да се свърже с тази за признанието, засегната в края на Първа глава, когато се обсъжда попълно Аксел Хонет. Напротив, можеше попаденията на работата на Цена Желязкова в определенията за при-знание (с. 63-64: като „познание с идея, в която намират място допускането, зачитането и т.н.”; „признатото е онова, което е допуснато при знанието, което е приобщено”) да се свържат с класическото (поне при Кант и Хегел) различаване между знание/познание, което, за съжаление, не се удържа при обсъждането на Бейкън. Съзнавам, че така тласкам работата обратно в стартовата ѝ позиция в контекста на Кантовия хоризонт на мисленето за достойнството в кръга на субектните възможности, но смятам, че това дава още една обещаваща посока да се надхвърли обичайното ѝ разглеждане като особена способност през понятие за всеобщо споделима, иманентна и жива субектна сила, било тя наричана ‘знание’ и/или ‘свобода’ ...

5. Заключение

Независимо от критичните бележки, смятам, че изтъкнах достатъчно основания убедено да предложа на научното жури да присъди образователната и научна степен „доктор” на Цена Динчева Желязкова

31.05.2017 г.

Доц. д-р Ивайло Димитров